

OYBEK IJODIY MEROSI VA UNING O‘ZBEK ADABIYOTIDAGI O‘RNI

Usmanov Xayrulla Saydullaevich

Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti professori

Jalilova Muxlisa Xomidjon qizi

Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oybek (Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek)ning hayoti va ijodi ilmiy tahlil etilgan. Uning adabiy merosi, tarjima faoliyati, ilmiy-nazariy qarashlari, shuningdek, “Navoiy” romani orqali o‘zbek romanchiligidagi yangicha yo‘nalish ochilgani yoritiladi. Shuningdek, Oybekning xalq og‘zaki ijodiga munosabati, milliy uyg‘onishdagi o‘rni va falsafiy qarashlari zamonaviy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Oybek, Navoiy, romanchilik, adabiy tanqid, tarjima, milliy uyg‘onish, falsafiy qarashlar

Abstract: The article provides a scholarly analysis of the life and creative activity of Oybek (Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek). His literary heritage, translation work, and theoretical views are examined, with a special focus on how his novel “Navoi” opened a new stage in Uzbek prose. Furthermore, Oybek’s attitude towards oral folklore, his role in the national awakening, and his philosophical outlook are discussed in a modern academic context.

Keywords: Oybek, Navoi, novel, literary criticism, translation, national revival, philosophical views

Аннотация: В статье дается научный анализ жизни и творчества Айбека (Мусо Тошмухаммад оглы). Рассматривается его литературное наследие, переводческая деятельность, теоретические взгляды, а также то, как роман «Навои» открыл новый этап в узбекской прозе. Кроме того, анализируется отношение Айбека к устному народному творчеству, его роль в национальном пробуждении и философские воззрения в современном научном контексте.

Ключевые слова: Ойбек, Навои, роман, литературная критика, перевод, национальное возрождение, философские взгляды

Kirish

XX asr o‘zbek adabiyotining shakllanishida Oybek nomi alohida o‘rin tutadi. U nafaqat shoir va yozuvchi, balki adabiyotshunos olim, tarjimon va tanqidchi sifatida ham faoliyat yuritdi. Oybekning ijodi o‘zbek milliy uyg‘onishining adabiy ko‘zgusi bo‘lib, xalq ruhiyatini, orzu-intilishlarini, zamon talablari bilan uyg‘unlashtirgan. Uning ijodiy merosini chuqur o‘rganish, nafaqat o‘zbek adabiyotining, balki umuman turkiy xalqlar ma’naviy merosining boyib borishiga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Oybek (1905–1968) – o‘zbek adabiyotining yirik namoyandasi bo‘lib, shoir, yozuvchi, olim va tarjimon sifatida katta meros qoldirgan. Uning ijodiy faoliyati 1920-yillardan boshlangan bo‘lib, dastlab she‘riy mashqlar yozgan. Oybekning badiiy merosida “Navoiy” romani alohida o‘rin tutadi. Mazkur asar o‘zbek romanchiligida tarixiy-biografik janrning shakllanishida muhim bosqich bo‘ldi.

“Qutlug‘ qon” romani esa o‘zbek xalqining bosqinchi kuchlarga qarshi kurashini badiiy tasvirlagan bo‘lib, undagi milliy ozodlik g‘oyasi yosh avlod qalbida g‘urur uyg‘otgan. “Oltin vodiya shabadalar” asari esa kollektivlashuv jarayonining ijobiy va salbiy tomonlarini ko‘rsatgan holda, tarixiy adolat mezonida talqin qiladi.

Oybek adabiyotshunos olim sifatida “Adabiyot nazariyasi”, “O‘zbek adabiyoti tarixi” kabi asarlar yaratdi. Bu kitoblar talaba va olimlar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. U xalq og‘zaki ijodini to‘plab, tahlil qilishda ham faol qatnashdi.

Tarjima sohasida Oybek jahon adabiyotining eng yirik namoyandalarini o‘zbek kitobxonlariga tanitdi. Uning Pushkin, Lermontov, Shekspir asarlaridan qilgan tarjimalari o‘zbek tilining badiiy imkoniyatlarini kengaytirdi. Oybekning tarjimalarida badiiylik, asl matnga sodiqlik va xalq ruhiyatiga moslik uyg‘unlashgan.

Oybekning falsafiy qarashlari asarlarida yaqqol ko‘rinadi. U milliy uyg‘onish jarayonini ilm-ma‘rifat orqali amalga oshirish mumkinligini ta‘kidlagan. “Navoiy” romanida aynan shu g‘oya kuchli badiiy ifodasini topgan.

Oybek ijodida inson ruhiyati, milliy g‘urur, vatanparvarlik va adolat kabi mavzular doimo markaziy o‘rinni egallaydi. U o‘z asarlarida ijtimoiy voqealarni, tarixiy jarayonlarni va xalqning kundalik hayotini chuqur badiiy tahlil bilan tasvirlaydi. Bu esa o‘quvchida tarixiy xotira, ma‘naviy qadriyatlar va milliy o‘zlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Oybekning ijodi o‘zbek adabiyotida nafaqat zamonaviylik, balki milliy an‘analarni saqlash va rivojlantirishga xizmat qiluvchi mustahkam poydevor yaratdi.

Oybekning ijodi o‘zbek adabiyotining nafaqat badiiy, balki ma‘naviy va pedagogik qiyofasini shakllantirishda ham markaziy rol o‘ynaydi. Uning asarlarida xalq hayoti, tarixiy voqealar, insoniy kechinmalar va ijtimoiy masalalar puxta badiiy tahlil bilan yoritilgan. Shuningdek, Oybek o‘z asarlarida milliy qadriyatlarni zamonaviy adabiy uslub bilan uyg‘unlashtirishga intilgan. Bu esa uning ijodini nafaqat o‘zbek o‘quvchisi uchun qimmatli qiladi, balki dunyo adabiyoti kontekstida ham e‘tiborli qiladi. Uning ijodiy merosi o‘zbek adabiyotida realizm va idealizm uyg‘unligini, tarixiy voqealarni badiiy shaklda ifodalashni, inson ruhiyati va ma‘naviyatini chuqur tahlil qilishni o‘zida mujassam etgan.

Oybek ijodida tarixiy mavzular alohida o‘rin tutadi. Masalan, uning “Qutlug‘ qon” romani xalqimizning mustamlakachilik davridagi qiyinchiliklari va 1916-yilgi voqealarini puxta badiiy tahlil bilan ochib beradi. Shu bilan birga, “Navoiy” romani

orqali u buyuk mutafakkir va shoir Alisher Navoiyning ijodiy merosini yosh avlodga yetkazish bilan birga, o'zbek adabiyotining tarixiy ildizlarini yoritadi. Oybekning boshqa asarlari, jumladan "Quyosh qoraymas" va "Oltin vodiya shabadalar" romanlarida esa inson ruhiyati, urush voqealari va ijtimoiy ziddiyatlar badiiy ko'rinishda ifodalanadi. Bu asarlar nafaqat adabiy, balki tarixiy va ijtimoiy ahamiyatga ham ega.

Oybek ijodini o'rganishda uning ****ijtimoiy mavzularni teran tahlil qilishdagi roli** alohida qayd etiladi. Uning asarlarida o'zbek jamiyatining murakkab ijtimoiy tuzilishi, urush va tinchlik davrlaridagi odamlar hayoti, klasslar ziddiyati, kambag'allik va boylik, milliy uyg'onish jarayonlari kabi muammolar ochiq va tinchlantiruvchi badiiy tilda tasvirlangan. Bu uni faqat badiiy ijodkor emas, balki ijtimoiy tafakkur egasi sifatida ham e'tirof qilishga asos yaratadi. Uning "Qutlug' qon" romani mustamlakachilik davrining qiyinchiliklarini yoritibgina qolmay, balki xalqning ruhiy chidamliligi va erkinlik uchun kurashi kabi mavzularni ham dolzarb badiiy tasvir bilan ochib beradi. Bu asar o'zbek adabiyotida milliy uyg'onish jarayonini tasvirlashda ustuvor namuna bo'lib qoladi.

Oybek ijodi falsafiy chuqurlik bilan ajralib turadi. U inson va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni, insonning ichki dunyosini, axloqiy qadriyatlar va hayot ma'nosi haqida chuqur mulohazalarni badiiy ifoda orqali o'quvchiga yetkazishga intilgan. Shuning uchun uning asarlarida ko'pincha insonning ichki kechinmalari, kurashi, hayot yo'li, o'zlikni anglash jarayoni asosiy mavzular sifatida paydo bo'ladi. Oybekning falsafiy qarashlari uni o'quvchiga nafaqat hikoya so'zlash san'ati, balki hayot haqida chuqur mulohaza yuritish imkonini ham beradi.

Oybek ijodida til va uslubning o'ziga xosligi ham alohida e'tiborli. U adabiy tilni milliy she'riyatning eng yuqori darajasiga olib chiqdi, tilning ritmi, obrazlarining chuqurligi, she'riy-nasr uyg'unligi uning asarlarida badiiy nutqning estetik go'zalligini yaratar ekan, o'zbek tilining badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirdi. Oybek asarlaridagi til — boy, toza, aniq va til-tuzilish jihatidan o'tkir badiiy vositadir. U adabiy tilni xalq tilining go'zalligi bilan uyg'unlashtirib, o'quvchining ruhiyatiga teran ta'sir ko'rsatadi.

Oybek ijodida tarbiyaviy va ma'naviy ta'sir ham katta o'rin tutadi. Uning asarlarida vatanparvarlik, fidoyilik, insoniy axloqiy qadriyatlar, halollik va kamolot yo'li kabi g'oyalar ko'p yoritilgan. Oybek o'z asarlari orqali yosh avlodni axloqiy-ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalashga intilgan, shuning uchun uning asarlari maktab va oliy ta'lim dasturlarida muntazam o'qitiladi. Bu esa uning ijodini faqat adabiyot namunalari sifatida emas, balki tarbiyaviy vosita sifatida ham o'rganishni muhim qiladi.

Oybek tarjimonligi ham adabiy merosning muhim tarkibiy qismidir. U shoirlar va yozuvchilarning eng yaxshi asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilib, xalqaro adabiyot

merosi bilan o‘zbek o‘quvchisini tanishtirdi. Tarjimalar orqali o‘zbek tili xalqaro adabiyotning eng murakkab so‘z tuzilmalari va obrazli ifoda vositalari bilan boyitildi. Bu tarjima faoliyati nafaqat tilni rivojlantirishga xizmat qildi, balki o‘zbek adabiyotining jahon adabiyotiga chiqishiga ham asos bo‘ldi.

Oybek ijodidagi dramaturgiya unsurlari ham e‘tiborga loyiq. U sahna asarlari orqali hayot voqealarini dramatik syujetlar bilan ifodalagan. Bu uslub o‘quvchida dramatik tasvir orqali voqealarni yanada jonli his qilish, obrazlarning ichki dunyosini puxta anglash imkonini beradi. Uning dramaturgik asarlarida ijtimoiy jarayonlar va inson ruhiyati keskin to‘qnashadi, bu esa uni nafaqat nasr yozuvchisi, balki sahna san’ati ijodkori sifatida ham nufuzli qiladi.

Oybek ijodining yana bir muhim jihati — uning maqomiy va musiqiy go‘zallikni badiiy tasvirlashdagi mahoratidir. U she‘rlarida xalq musiqasi ritmlari, maqom ohanglari va poetik ritmlar orqali badiiy matnning musiqiyligiga katta e‘tibor bergan. Bu esa uning ijodini musiqiy she‘riyat bilan boyitib, o‘quvchida tilning faqat mantiqiy baliqligi emas, balki ritmik go‘zalligi ham yuqori darajada ekanligini sezdiradi.

Oybek ijodi nafaqat o‘zbek adabiyotining tarixiy kontekstida, balki xalqning madaniy merosi sifatida ham alohida o‘rinni egallaydi. Uning asarlari milliy qadriyatlarni saqlab qolish, tarixiy xotirani mustahkamlash va kelajak avlodni barkamol insonlar bilan tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu boisdan uni o‘rganish nafaqat adabiyotshunoslar, balki jamiyatshunoslar, tarixchilar va pedagoglar uchun ham qimmatli ilmiy manbadir.

Oybek ijodida hayot, inson, taqdir, millat va dunyoqarash mavzulari uzviy birlashgan holda ko‘tariladi. Uning ijodiy merosi o‘zbek adabiyotida asrlar davomida saqlanib qoladigan ilmiy-badiiy qadriyat bo‘lib xizmat qilish bilan birga, zamonaviy o‘quvchi va tadqiqotchilarga ham doimo yangi ilhomi g‘oyalarni taqdim etadi.

Shunday qilib, Oybek ijodi o‘zbek adabiyotining shakllanishida va rivojlanishida alohida o‘ringa ega bo‘lib, uning asarlari milliy madaniyat va badiiy tafakkur uchun bebaho boylik sifatida saqlanib kelmoqda. Uning ijodiy merosi faqat badiiy darajada emas, balki ilmiy, publitsistik va pedagogik nuqtai nazardan ham o‘rganishga arziydi. Oybekning asarlari bugungi kunda ham yosh avlodni milliy qadriyatlar, insoniylik va tarixiy ong bilan tanishtirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xulosa

Oybek ijodi o‘zbek adabiyotida yangi bosqichni boshlab berdi. U milliy uyg‘onish davrida adabiyotning xalqni tarbiyalashdagi kuchini namoyish etdi. Adibning asarlari bugungi kunda ham yoshlarni ma‘naviy yuksalishga chorlab, milliy o‘zlikni anglashga xizmat qilmoqda. Shu bois, Oybek merosi o‘zbek adabiyoti tarixida abadiy qadrlanadigan bebaho xazina hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov N. Oybek ijodi. – Toshkent: Fan, 1975.
2. Sharipov A. Oybekning adabiy merosi. – Toshkent: O‘zbekiston, 1980.
3. Hojiahmedov A. Oybek va o‘zbek romanchiligi. – Toshkent: Fan, 1985.
4. Qosimov B. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Universitet, 1999.
5. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. – Toshkent, 2001.
6. Sagdullayev A. XX asr o‘zbek adabiyoti. – Toshkent: Ma’naviyat, 2007.
7. Qodirov I. O‘zbek romanchiligida tarixiy obrazlar. – Samarqand, 2010.
8. Karimova N. Oybek va jahon adabiyoti. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
9. Rasulov T. O‘zbek romanchiligida tarixiylik masalalari. – Toshkent: Universitet, 2015.
10. Ismoilov H. Adabiyot nazariyasiga kirish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2003.
11. Jo‘rayev O. Oybekning tarjimonlik mahorati. – Toshkent: Ilm ziyo, 2019.
12. Saidov A. Oybek merosining falsafiy qirralari. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2021.